

ANALIZA PROVOĐENJA SLOBODNOG VREMENA UMJERENO I TEŽE MENTALNO RETARDIRANE OMLADINE I ODRASLIH *

Borka Teodorović,

Fakultet za defektologiju - Zagreb

Damir Lužar

i

Kenan Bravo

Centar za rehabilitaciju „Zagreb“ - Zagreb

Prispjelo: 9. 12. 1981.

UDK: 376.4

Originalni znanstveni rad

SAŽETAK

Slobodno vrijeme i njegovo korištenje predstavlja značajnu komponentu ljudskog života a njegovo organiziranje i stručno provođenje, posebice kada se radi o populaciji umjereno i teže mentalno retardiranih, treba znatno poboljšati.

Ovaj rad trebao je pokazati postojeće stanje u korištenju slobodnog vremena kod 31 ispitanika inače rehabilitiranih u Centru za rehabilitaciju „Zagreb“ - Zagreb, i ustanoviti da li ono ovisi o socio-ekonomskom statusu porodice, stavovima roditelja i ima li razlike između spolova.

U tu svrhu korišteno je 5 mjernih instrumenata.

Rezultati su pokazali da:

- je socio-ekonomski status porodica prosjek ili ispod prosjeka pa se pretpostavlja da je zbog toga smanjena mogućnost raznovrsnijeg provođenja slobodnog vremena.
- roditelji nerealno procjenjuju sposobnosti djece s tendencijom ka prezaštićivanju i potcjenjivanju i da se njihovi stavovi razlikuju od stavova stručnjaka koji rade s tom populacijom.
- aktivni dio provođenja slobodnog vremena se uglavnom odnosi na pomoć u kući, a pasivni na gledanje TV i slušanje radija iz čega slijede i razlike među spolovima.
- je igra neznatno zastupljena kao oblik provođenja slobodnog vremena iako rekviziti za igru u porodicama nisu deficitarni.

Zaključujemo da je u organiziranju slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardirane omladine i odraslih nužna veća aktivnost stručnih institucija i šire društvene zajednice.

---

* Rad je procitan kao priopćenje na VII Kongresu psihologa SFRJ u Zagrebu, u svibnju 1981., u okviru sekcije „Psihologa osoba sa smetnjama u razvoju“.

1. UVOD

U procesu rehabilitacije umjereno i teže mentalno retardirane djece i omladine, osposobljavanje za svrsishodno korištenje slobodnog vremena trebalo bi zauzimati značajno mjesto. Razlog tome treba prije svega vidjeti u smanjenim sposobnostima te djece i omladine da na osnovi vlastite inicijative, kreativnosti znatizelje i usvojenih vještina i navika osmisle svoje slobodno vrijeme. Problem slobodnog vremena potencira se često i nepostojanjem zadovoljavajućih uvjeta za njegovu realizaciju, te poteškoćama oko uključivanja te djece i omladine u organizirane oblike provođenja slobodnog vremena namijenjena djeci i omladini bez smetnji u psihofizičkom razvoju. Umjereno i teže mentalno retardirana omladina i odrasli u realizaciji potrebe za svrsishodnim provođenjem slobodnog vremena nailaze na posebne poteškoće. Kao rezultat procesa rehabilitacije odrasli umjereno i teže mentalno retardirani u pravilu imaju razvijenu svijest o vlastitom ja, potrebu da se afirmiraju, da se potvrde, da sklapaju prijateljstva i da budu samostalni, daleko jače ispoljenu nego u mlađoj dobi. Nemogućnost zadovoljavanja tih potreba u situaciji slobodnog vremena osobito je prisutna zbog činjenice da porodica većinu tih potreba više ne može zadovoljiti, a niti je ta mogućnost dana u okviru klubova ili drugih organizacijskih oblika namijenjenih umjereno i teže mentalno retardiranoj omladini i odraslima.

2. CILJ RADA

Provedeno ispitivanje imalo je za cilj da se utvrdi na koji način umjereno i teže mentalno retardirana omladina i odrasli uključeni u proces radnog osposobljavanja provode svoje slobodno vrijeme.

Dobiveni podaci treba da ukažu na potrebe i mogućnosti organiziranja određenih aktivnosti kojima bi se te osobe mogle baviti u svoje slobodno vrijeme u okviru porodice i izvan nje. U tu svrhu pokušali smo utvrditi slijedeće:

- a) Utječe li socioekonomski status porodice na sadržaje i oblike provođenja slobodnog vremena svojih umjereno ili teže mentalno retardiranih članova?
- b) Primjećuju li se u izboru oblika i sadržaja provođenja slobodnog vremena odraslih umjereno i teže mentalno retardiranih razlike u odnosu na njihov spol?
- c) S obzirom na pretpostavku da su poticaji roditelja i stručnjaka u odnosu na oblike i sadržaje provođenja slobodnog vremena umjereno ili teže mentalno retardirane osobe ovisni o procjeni njihove sposobnosti, željeli smo utvrditi postoje li razlike u procjeni sposobnosti tih osoba između roditelja i stručnjaka.

3. METODE RADA

3.1 Uzorak ispitanika

Ispitivanjem je obuhvaćena 31 porodica umjereno i teže mentalno retardiranih adolescenata koji se nalaze na radnom osposobljavanju pri Centru za socijalizaciju „Zagreb“, Kaptol 19. Kronološka dob ispitanika kreće se u rasponu od 16 do 35 godina, odnosno prosječna kronološka dob iznosi 24 godine. U odnosu na spol, obuhvaćeno je 10 žena i 21 muškarac. Ispitanici se nalaze na radnom osposobljavanju u prosjeku 2 godine. Kod većeg broja ispitanika utvrđeno je postojanje dodatnih oštećenja i smetnji, što je vidljivo iz tablice 1. Neurotski obli-

ci ponašanja kao što su tikovi, noćno mokrenje, griženje noktiju i sl. utvrđeni su kod najvećeg broja ispitanika.

Tablica 1

Vrste oštećenja/ /smetnji	Broj ispitanika
Oštećenje vida	10
Oštećenje sluha	1
Oštećenje motorike	6
Epilepsija	4
Neurotske smetnje	17

Trideset ispitanika živi u vlastitoj porodici, a jedan ispitanik je smješten kod staratelja. 24 ispitanika živi s oba roditelja, dok jedan ima samo majku. Pored roditelja odnosno majke u dva slučaja i braća žive u porodici, u jednom slučaju baka i djed, a u jednom samo baka. Starost roditelja kreće se u rasponu od 38 do 79 godina s prosječnom kronološkom dobi majki - 49 godina i očeva 56 godina.

Sve ispitane porodice locirane su u gradu Zagrebu, a maksimalna udaljenost od centra grada (Trg Republike) iznos 10 kilometara.

3.2 Mjerni instrumenti

U ispitivanju su primijenjeni slijedeći instrumenti:

- 1. Opći upitnik** - Ovim upitnikom, koji ispunjava jedan od roditelja, dobiveni su osnovni podaci o ispitaniku i njegovim roditeljima, kao što su spol, starost, adresa stanovanja, broj članova obitelji, potpunost porodice, postojanje dodatnih oštećenja kod ispitanika itd.

2. Upitnik za procjenu socioekonomskog statusa porodice (SES-1).

Upitnik za procjenu socioekonomskog statusa porodice, modificiran je na Fakultetu za defektologiju - Zagreb prema Anketnom listu DS-2 koji je konstruiran na temelju fenomenologičkog stratifikacijskog modela za procjenu manifestnih i latentnih stratifikacijskih dimenzija u kineziološkim i sociološkim istraživanjima (S.Saksida, E.Petrović, K.Momirović i V.Banjac, 1972). Upitnik sadrži 53 pitanja koja se odnose na nivo obrazovanja i kvalifikaciju roditelja, njihov položaj na radnom mjestu, društveno-političku aktivnost te elemente životnog standarda.

- 3. Upitnik za roditelje** - Upitnik sadrži 48 pitanja na koje odgovara jedan od roditelja. Dobiveni podaci ukazuju na procjenu sposobnosti vlastitog djeteta, te mogućnosti korištenja slobodnog vremena unutar i izvan porodice, socijalnih kontakata s vršnjacima i ostalim osobama iz okoline te vlastiti angažman roditelja u organiziranju i provođenju slobodnog vremena svog djeteta.

- 4. Skala socijalne zrelosti** - Za ispitivanje socijalne zrelosti primijenjena je Vineland skala socijalne zrelosti (revidirana forma B) E.A.Dolla, 1965)¹⁾

Vinelandska skala mjeri manifestna odnosno stvarna dostignuća u socijalnom razvoju, tj. socijalnom ponašanju pojedinca. Pored globalnog aspekta socijalne zrelosti Vineland-

1/ Doll, E.A.: Vineland social maturity scale Dondensed manual of directions. American Guidance Service, Inc. Circle Pines, Minnesota, 1965.

2/ Novosel, P.: Procjenjivanje radnika, Radničko sveučilište „Moša Pijade“, Zagreb, 1963.

ska skala mjeri i osnovne komponente tog složenog aspekta ličnosti. Skala obuhvaća ovih osam osnovnih aspekata socijalne zrelosti:

- opću samostalnost
- samostalnost u hranjenju
- samostalnost u oblačenju
- ličnu samostalnost
- zaposlenost
- komuniciranje
- kretanja
- socijaliziranost.

Skala je sastavljena od 117 čestica grupiranih u 17 dobnih skupina od 0;0 do 25;0 godina. Sve čestice su na temelju standardizacije svrstane po načelu progresivne težine zadatka.

Taj instrument primijenjen je ne samo u svrhu utvrđivanja socijalne zrelosti ispitanika već da bi se na osnovi analize rezultata navedenih aspekata socijalne zrelosti crpili sadržaji koji bi ušli u program organiziranog provođenja slobodnog vremena.

- 5. Lista za procjenu ponašanja** - Za potrebe ovog ispitivanja primijenjeno je modificirana „Lista za procjenu radnika i rukovodilaca“ (Nosel, P., 1963) 2). Lista sadrži 28 varijabli sa po dvije tvrdnje (a i b). Procjenu ponašanja vršio je za istog ispitanika jedan od roditelja i stručnjak kod kojeg se ispitanik nalazi u tretmanu. Varijable sadržane u listi podijelili smo u četiri internacionalna područja mjerenja:

1. ODNOS PREMA RADU

Kategoriju odnosa prema radu opisuju slijedeće varijable kroz svoje tvrdnje:

- 1.1. a) Radi sporo i tromo
b) Radi brzo
- 1.2. a) Često rastresen kada bi trebao paziti
b) Uvijek sreden i pažljiv
- 1.3. a) Izdrži s lakoćom veće i duže radne napore
b) Nedostaje mu potrebna izdržljivost na radu
- 1.4. a) Svoje radno mjesto održava u u izvrsnom redu
b) Radno mjesto ne drži dovoljno u redu
- 1.5. a) Izostaje često s posla
b) Nikada ili vrlo rijetko izostaje s posla
- 1.6. a) Vrlo precizan u izradi ili izvršavanju radnih naloga
b) Odviše nemaran u izradi ili izvršavanju radnih naloga
- 1.7. a) Treba ga tjerati na posao, nije marljiv
b) Marljiv, stalno pri radu, ne treba ga nikada tjerati na posao.

Kategoriju „Odnos prema radu“ definirali smo kao stupanj usvojenosti pojedinih elemenata radnih navika i sposobnosti, u brzini izvršavanja radnih zadataka i operacija, urednosti i preciznosti, marljivosti u duljim vremenskim periodima bez zastajkivanja i prekida zbog nedostatka pažnje, motivacije ili fizičkog napora.

2. ODNOS PREMA DRUGIMA

Kategoriju odnosa prema drugima opisuju slijedeće varijable kroz svoje tvrdnje:

- 2.1. a) Često zakašnjava
b) Nikada ne zakašnjava
- 2.2. a) Često prigovara i nezadovoljan je
b) Ne stavlja svoje prigovore ili primjedbe kad za to nema razloga
- 2.3. a) Ne rasipa i ne uništava bez potrebe materijal
b) Ne brine se za materijal kako bi trebao
Rasipa i nepotrebno uništava materijal
- 2.4. a) Nedovoljno discipliniran
b) Vrlo discipliniran
- 2.5. a) Rado izvršava naloge
b) Odviše tvrdoglav, nije spreman da se prilagodi, uvijek mora biti u pravu
- 2.6. a) Voljan je da pomogne drugima
b) Odviše sebičan, nerado pomaže drugima
- 2.7. a) Društven, srdačan, prijateljski. Pronalazi dobar kontakt s drugima
b) Zatvoren, hladan prema drugima, osamljen i gotovo nema prijatelja
- 2.8. a) Plah, stidljiv, bojažljiv
b) Misli da je bolji od drugih, stavlja se iznad svojih drugova. Voli se praviti važan
- 2.9. a) Odviše svadljiv
b) Rijetko ili nikada se ne svađa
- 2.10. a) Voli izazivati
b) Lako se vrijeđa, plače i slično. Osjetljiv
c) Priznat kao uzor
d) Suviše drzak

- 2.11. a) Grub i prost u saobraćaju s drugima
b) Vrlo fin i uljudan u saobraćaju s drugima
- 2.12. a) Nametljiv, često se gura tamo gdje ne treba
b) Kloni se svakog društva
- 2.13. a) Prilagođuje se svakoj situaciji
b) Nije elastičan
- 2.14. a) Obično je dobro raspoložen. Vedar
b) Većinom mrzovoljan, natmuren.

Kategoriju „Odnos prema drugima“ definirali smo kao oblike ponašanja pojedinaca u interakciji s drugima kroz inicijativu, suradnju i komuniciranaje.

3. ODNOS PREMA SEBI

Kategoriju „Odnos prema sebi“ opisuju slijedeće varijable kroz svoje tvrdnje:

- 3.1. a) Vanjski izgled mu je gotovo uvijek uredan i čist
b) Obično mu nije stalo do vanjskog izgleda
- 3.2. a) Treba ga stalno nadgledati što radi. Nesamostalan
b) Samostalan, gotovo ga uopće ne treba nadgledati
- 3.3. a) Nema dovoljno samopouzdanja, nesiguran u vlastite tvrdnje, stalno traži pomoć
b) Siguran u sebe.

Kategoriju „Odnos prema sebi“ definirali smo kao percepciju vlastite ličnosti u odnosu na savjesnost o predodžbama okoline, a manifestira se kroz opći utisak koji osoba ostavlja svojim fizičkim izgledom.

dom, urednošću, odmjerenošću, sigurnošću u nastupu i samopouzdanju.

4. OSOBINE TEMPERAMENTA

Kategoriju „Osobine temperamenta“ opisuju slijedeće varijable kroz svoje tvrdnje:

- 4.1. a) Živahan, aktivan
b) Odviše trom, bezvoljan
- 4.2. a) Vrlo malo govori, brbljav je
b) Šutljiv, riječi se moraju izvlačiti iz njega
- 4.3. a) Nestrpljiv, ništa mu ne polazi za rukom
b) Strpljiv
- 4.4. a) Dobro vlada sobom, ne uzrujava se lako
b) Za čas se uzbuđi, plane.

Kategoriju „Osobine temperamenta“ definirali smo kao osobine ličnosti koje se manifestiraju kroz intenzitet i obim reakcije na određeni podražaj.

4. PRIKAZ I INTERPRETACIJA REZULTATA

4.1 Interpretacija rezultata dobivenih upitnikom za utvrđivanje socioekonomskog statusa porodice

4.1.1 Podaci koji se odnose na stupanj obrazovanja, kvalifikaciju i položaj na radnom mjestu

Analiza rezultata pokazala je da veći-nam ispitanih roditelja nema viši stupanj obrazovanja od završene srednje škole. Najveći broj očeva završio je školu učenika u privredi (10), srednju tehničku školu, odnosno gimnaziju završilo je 9 očeva. Višu školu ili fakultet završila su dva oca, dok svi ostali očevi (6) imaju

nedovršenu osnovnu školu, odnosno jedan otac dovršenu osnovnu školu. Obrazovni nivo majki još je nešto niži, tako da 19 majki ima nedovršenu, odnosno dovršenu osmogodišnju školu, dok ostalih 12 ima viši stupanj obrazovanja u rasponu od završene škole učenika u privredi do fakulteta.

Obrazovni status roditelja u odnosu na socijalni položaj porodice, stavove roditelja prema svom djetetu, te oblike i sadržaje provođenja slobodnog vremena svih članova porodice ima naročito značenje. Ne samo da će obrazovanje utjecati na ekonomski položaj porodice u cjelini već će na izvjestan način određivati interese, kulturne potrebe i rekreativne aktivnosti kojima roditelji, a pod njihovim utjecajem i ostali članovi porodice, osmišljavaju svoje slobodno vrijeme. Školska naobrazba može također ukazivati na to mogu li roditelji shvatiti i slijediti upute i savjete stručnjaka u odnosu na mentalno retardirano dijete u porodici. Istovremeno može taj kriterij biti odgovoran za aktivnost roditelja u stjecanju spoznaja o problemu mentalne retardacije u obliku studija publikacija, posjećivanja predavanja kao i za angažiranost roditelja u aktiviranju uže i šire okoline u rješavanju problema vezanih za njihovu djecu.

Najvećem broju očeva (9) priznata je kvalifikacija kvalificiranog radnika, zatim visokokvalificiranog radnika (5), te službenika sa srednjom, odnosno višom stručnom spremom (7). Stupanj kvalifikacije kod majki nešto je niži, što je u skladu s utvrđenim nižim stupnjem obrazovanja. 10 majki nije u radnom odnosu, te stoga i nemaju priznatu kvalifikaciju.

Kvalifikaciona struktura roditelja nadopunjuje podatke o obrazovnom nivou i omogućuje grupiranje subjekata prema određenoj funkciji koju zauzimaju u pro-

cesu rada. Pored korektivne funkcije tog kriterija u odnosu na školsku naobrazbu, on može poslužiti i kao test točnosti odgovora o visini prihoda porodice.

Podaci koji se odnose na položaj roditelja na radnom mjestu nisu u potpunosti u skladu s utvrđenim stupnjem obrazovanja i priznatom kvalifikacijom. Najveći broj ispitanika nije na rukovodećem mjestu u radnoj organizaciji (15 očeva i 25 majki). Međutim, 6 očeva i 2 majke rukovode odjelom, 4 oca rukovode OOUR-ima, a 4 oca su predradnici. Taj podatak može se vjerojatno objasniti pored angažiranosti određenog broja ispitanika na radnom mjestu i njihovom već poodmaklom kronološkom dobi. Za jednog oca i tri majke nisu dobiveni podaci, a u kategoriju „nije rukovodilac“ uvršteno je 15 majki od kojih se 10 nalazi u radnom odnosu. Dobiveni podaci daju određeni uvid u aktivnost roditelja na radnom mjestu.

Može se pretpostaviti da osobe koje na radnom mjestu snose veći stupanj odgovornosti ulažu veće napore u ispunjavanju zadataka koji se pred njih postavljaju i izvan radnog mjesta, uključujući i rješavanje problema vezanih uz men-

talno retardirano dijete u porodici. Međutim, prevelik angažman na radnom mjestu može značiti i kompenzaciju za probleme u privatnom životu, ili u ekstremnom slučaju ukazuje na tendenciju bijega od djeteta i porodice.

4.1.2 Podaci koji se odnose na društveno-političku aktivnost ispitanika

Kriterij društveno-političke aktivnosti roditelja, koja prelazi njihovu stručnu odnosno profesionalnu djelatnost, nadopunjava podatke o aktivnosti roditelja na radnom mjestu. Aktivnost roditelja u društvenom pogledu uključuje njihovu pripadnost i sudjelovanje u političkim, socijalnim, kulturnim i sportskim organizacijama. Društvena aktivnost odražava stupanj razvoja svijesti pojedinca. Ovdje vrijedi isto kao i za aktivnost na radnom mjestu - velika društvena aktivnost ne mora značiti da roditelji tamo gdje se radi o problemima njihova oštećenog djeteta također ispoljavaju veću aktivnost. Prevelika angažiranost na društvenom polju može i ovdje ukazivati na pretjeranu kompenzaciju, a potpuna pasivnost na socijalnu izolaciju roditelja.

Tablica 2

Društveno-politička aktivnost ispitanika

Članstvo	Otac	Majka
SKJ	2	1
Sindikata	24	14
Funkcija u organima samoupravljanja društveno-političkih zajednica	6	2
Funkcija u organima radničkog samoupravljanja	12	2
Član stručnog ili profesionalnog udruženja	4	2
Član Narodne tehnike	1	—
Član humanitarnih organizacija	10	13
Član sportskog društva	4	—
Član kulturno-umjetničkog društva	1	1

Iz tablice 2 vidljivo je da je društveno-politička aktivnost roditelja zadovoljavajuća, tj. da su roditelji izrazito društveno aktivni kao članovi humanitarnih organizacija te nosioci funkcija u organima radničkog samoupravljanja.

4.1.3 Podaci koji se odnose na životni standard ispitanih porodica

Na osnovi dobivenih rezultata možemo utvrditi da svega jedna trećina ispitanih porodica ima godišnji prihod po članu porodice u prosjeku ili iznad prosjeka zagrebačke regije. Imamo li na umu činjenicu da u 10 porodica majka nije u radnom odnosu, te da je za jedan dio porodica jedini prihod penzija - s obzirom na podmaklu dob ispitanih roditelja, dobiveni rezultat ne začuđuje.

Godišnji prihod porodice pokazatelj je ekonomskog statusa porodice. Porodice s višim godišnjim prihodima mogu vjerojatno i više investirati u aktivnosti kojima njezini članovi ispunjavaju svoje slobodno vrijeme. S obzirom da društvena sredstva nisu dovoljna za osiguravanje optimalnih uvjeta rehabilitacije mentalno retardiranih osoba, nužna su i individualna ulaganja koja se izdvajaju iz porodičnog budžeta. Porodice s višim prihodima ne moraju neminovno pružiti svom mentalno retardiranom članu optimalne uvjete razvoja, jer prihodi mogu biti korišteni u druge svrhe. Isto tako, bolji ekonomski status može imati za posljedicu da roditelji zbog prezauletosti izvan radnog vremena i sticanja dodatnih materijalnih dobara ne nalaze dovoljno vremena za organizaciju i zajedničko provođenje slobodnog vremena s mentalno retardiranim adolescentom.

Utvrđeno je da ispitane porodice troše 30% do 90% prihoda za zadovoljavanje potreba prehrane, od 9% do 35% za stan, od 2% do 10% za zadovoljavanje

kulturnih potreba i 2% do 25% za zadovoljavanje ostalih potreba.

Pored dohotka porodice ispitano je i posjedovanje nekih kućanskih aparata i predmeta koji mogu ukazivati na životni standard porodice. Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 3, iz koje je vidljivo da najveći broj porodica pored kućanskih aparata posjeduje radio-aparat i televizor, a nešto manji broj porodica posjeduje magnetofon i gramofon.

Tablica 3

Elementi životnog standarda porodice

Kućanski aparati, sprave predmeti	Broj obitelji
električni štednjak	30
hladnjak	28
radio-aparat	29
gramofon	29
magnetofon	20
televizor	29
originalne umjetničke slike	4
foto-kamera	-
automobil	8

U odnosu na stambene prilike utvrđeno je da najveći broj obitelji živi u dvosobnom stanu (17 porodica), zatim u trosobnom (8 porodica), 4 porodice žive u garsonijeri, odnosno u jednosobnom stanu, a samo jedna porodica posjeduje veći stan od trosobnog. Kvadratura stana po članu obitelji kreće se u 26 porodica od 10 m², za dvije porodice od 5 do 10 m², a za dvije porodice iznad 25 m².

Utvrđivanje oblika kojima roditelji provode svoje slobodno vrijeme za nas je interesantno iz dva razloga. Oblik provođenja slobodnog vremena jednim je dijelom određen ekonomskim mogućnostima, a drugim kulturnim navikama. Osim

toga može se pretpostaviti da određene navike provođenja slobodnog vremena roditelji prenose i na dijete. Tablica 4 po-

kazuje na koji način roditelji provode svoje slobodno vrijeme.

Tablica 4

Provođenje slobodnog vremena roditelja

O b l i c i	U č e s t a l o s t		
	redo- vito	povre- meno	gotovo nikada
Posjeta glazbeno-scenskim priredbama	—	7	23
Čitanje knjiga	4	9	17
Odlazak u kino	3	5	22
Čitanje dnevne štampe	23	6	1
Gledanje televizije	25	4	1

Vidljivo je da najveći broj roditelja kao redoviti oblik provođenja slobodnog vremena navodi gledanje televizije i čitanje dnevne štampe.

4.2 Analiza rezultata skale socijalne zrelosti

Na osnovi rezultata dobivenih pomoću skale socijalne zrelosti utvrđeno je da se socijalna dob ispitanika kreće u rasponu od 6 do 10,9 godina. Razmotre li se podaci dobiveni u odnosu na pojedina područja socijalnog ponašanja vidljivo je da postoji znatan broj aktivnosti koje ispitanici velikim dijelom nisu savladali, iako bi s obzirom na kompleksnost zadatka to bilo moguće. Tako npr. 11 ispitanika ne češlja ili četka kosu redovito, 19 ispitanika nije u stanju da se samostalno okupa, a svega 2 ispitanika su potpuno samostalna u odijevanju. I u odnosu na uzimanje hrane dobiveni rezultati ukazuju na veću ovisnost ispitanika nego što bi to s obzirom na njihove psihofizičke sposobnosti bilo nužno. Samo 1/3 ispitanika se

kod stola sama brine o sebi, 13 ispitanika ne upotrebljava nož pri rezanju, a 9 ispitanika ne upotrebljava nož čak niti kod mazanja.

Na području komunikacije dobiveni su slabi rezultati što se moglo i očekivati s obzirom da to područje uključuje pisanje i čitanje. Interesantan je podatak da se samo 3 ispitanika služe telefonom, što se jednim dijelom može pripisati činjenici da većina ispitanika nema kod kuće telefon (njih 24), ali isto tako i da nisu u procesu rehabilitacije osposobljeni da se njime služe. Podaci dobiveni u odnosu na područje lične samostalnosti također pokazuju da potencijalne sposobnosti ispitanika nisu iskorištene, odnosno da se potcjenjuju. Dvadeset trojici od 31 ispitanika povjerava se novac, međutim, samo 4 vrše male kupovine. Vrlo visok stupanj nepovjerenja okoline prema ispitaniku dolazi do izražaja i kroz podatak da se svega dvojici dozvoljava da se brinu o drugima, npr. mlađoj braći ili baki i djedu.

Samostalnost u kretanju ispitanika zadovoljavajuća je, što se vidi iz podataka da se 25 ispitanika samostalno kreće po susjedstvu, a 26 ispitanika dolazi samostalno na posao. Međutim, samo se 22 ispitanika pruža mogućnost da vrše rutinske poslove u kućanstvu, a svega 5 ispitanika vrši male poslove za nagradu.

Dobiveni rezultati bez sumnje su odraz nesistematičnog odgoja i obrazovanja ispitanika. Velik dio ispitanika nije uopće bio obuhvaćen organiziranim oblicima odgoja i obrazovanja izvan porodice.

Tablica 5

Odnos prema radu

Varijable	Roditelji	Stručnjaci
Radi sporo i tromo	63%	70%
Radi brzo	37%	30%
Često rastresen	55%	65%
Uvijek pažljiv	45%	35%
Izdrži radne napore	48%	41%
Nedostaje mu izdržljivost	52%	59%
Radno mjesto uredno	80%	56%
Radno mjesto neuredno	20%	40%
Izostaje s posla	4%	20%
Ne izostaje s posla	96%	80%
Precizan	79%	62%
Nemaran	21%	38%
Nije marljiv	28%	32%
Marljiv je	72%	68%

Nadalje je vidljivo da su umjereno i teže mentalno retardirane osobe, u aspektima ponašanja koje je moguće graditi kroz stručni tretman, povoljnije procijenjene nego što je to slučaj kod ponašanja koje bazira na brzini, preciznosti, fizičkoj i psihičkoj izdržljivosti, što je i može očekivati s obzirom na stupanj mentalne retardacije.

4.3 Interpretacija rezultata dobivenih listom za procjenu ponašanja

Uvidom u tablicu 5, u kojoj su prikazani rezultati procjene odnosa prema radu, vidljivo je da postoje razlike u procjeni roditelja i stručnjaka. Općenito uzevši stručnjaci su u procjeni svih varijabli kojima se opisuje odnos prema radu kritičniji od roditelja. S obzirom da se radi o omladini koja se nalazi na radnom osposobljavanju, može se pretpostaviti da stručnjaci imaju veće mogućnosti opservacije ponašanja odnosa prema radu od roditelja, te da je stoga njihova procjena realnija.

U tablici 6 prikazani su rezultati procjene odnosa prema drugima iz kojih je vidljivo da iako postoje razlike u procjeni roditelja i stručnjaka one su nešto slabije izražene nego u slučaju procjene odnosa prema radu. I u ovom slučaju stručnjaci nešto kritičnije procjenjuju navedene aspekte ponašanja ispitanika.

Tablica 6

Odnos prema drugima

V a r i j a b l e		Roditelji	Stručnjaci
Često zakašnjava Ne zakašnjava	(2. 1.) a)	14%	30%
	b)	86%	70%
Prigovara Ne prigovara	(2. 2.) a)	36%	40%
	b)	64%	60%
Čuva materijal Uništava materijal	(2. 3.) a)	96,5%	72,5%
	b)	3,5%	27,5%
Nediscipliniran Discipliniran	(2. 4.) a)	20%	41%
	b)	20%	59%
Rado izvršava naloge Tvrdoglav	(2. 5.) a)	67%	51%
	b)	33%	49%
Dobar kontakt s drugima Zatvoren	(2. 6.) a)	93%	73%
	b)	7%	27%
Pomaže drugima Sebičan	(2. 7.) a)	76%	51%
	b)	30%	45%
Plah, stidljiv Pravi se važan	(2. 8.) a)	70%	55%
	b)	80%	74%
Svadjljiv Ne svađa se	(2. 9.) a)	20%	26%
	b)	80%	74%
Izaziva Osjetljiv Priznat kao uzor Suviše drzak	(2.10.) a)	4%	24%
	b)	53%	53%
	c)	39%	8%
	d)	4%	15%
Grub i prost Fin i uljudan	(2.11.) a)	4%	7%
	b)	86%	93%
Nametljiv Kloni se društva	(2.12.) a)	47%	47%
	b)	53%	53%
Prilagodljiv Nije elastičan	(2.13.) a)	52%	44%
	b)	48%	66%
Dobro raspoložen Mrzovoljan	(2.14.) a)	97%	78%
	b)	3%	22%

Tablica 7

Odnos prema sebi

T v r d n j e	Roditelji	Stručnjaci
Uredan i čist	89,6%	79,3%
Nije mu stalo do izgleda	10,4%	20,7%
Nesamostalan	62%	51,3%
Samostalan	38%	48,7%
Nesiguran	51,8%	66,6%
Siguran u sebe	48,2%	33,4%

Odnos prema sebi procijenjen je samo pomoću tri varijable, a dobiveni rezultati prikazani su u tablici 7.

Iz dobivenih rezultata vidljivo je da ne postoje bitne razlike u procjeni između roditelja i stručnjaka. Isto je tako vidljivo da umjereno i teže mentalno retardirane osobe nisu uspjele formirati zadovoljavajuću odnos prema sebi, te su u otprilike

50% slučajeva ove osobe procijenjene kao nesigurne, bez dovoljnog samopouzdanja, iz čega jednim dijelom proizlazi i njihovo traženje pomoći od drugih i onda kada za to ne postoji potreba.

Najveća podudarnost u procjeni između roditelja i stručnjaka postignuta je na području procjene osobina temperamenta (vidi tablicu 8).

Tablica 8

Osobine temperamenta

Aktivan	(4.1)	a)	59,2%	55,5%
Bezvoljan		b)	40,8%	44,5%
Brljiv	(4.2.)	a)	67,8%	60,7%
Šutljiv		b)	32,2%	39,3%
Nestrpljiv	(4.3.)	a)	44,8%	32,2%
Strpljiv		b)	55,2%	67,9%
Vlada sobom	(4.4.)	a)	55,2%	44,8%
Brzo plane		b)	44,8%	44,2%

U svakodnevnom životu koji se odvija u poznatim situacijama, odnosima i relacijama umjereno i teže mentalno retardirane osobe ne pokazuju osobite različitosti u osobinama temperamenta od prosječne populacije. Međutim, prag tolerancije u frustracionim, novim situacijama, mnogo je niži od prosječnog, te izaziva manifestacije ponašanja koje mogu kod nepoznavaoa problematike graditi krive predodžbe o umjereno i teže mentalno retardiranim osobama, što opet ukazuje na činjenicu da općenito ponašanje umjereno i teže mentalno retardiranih osoba u velikoj mjeri ovisi o okolini i načinu na koji im ona dozvoljava da se adaptiraju i integriraju u nju kao njezini članovi.

4.4 Interpretacija rezultata dobivenih Upitnikom za roditelje

Podaci dobiveni iz Upitnika za roditelje govore da su roditelji pozitivno orijentirani prema potrebi za aktivnim provođenjem slobodnog vremena; iskazano u postotku 71% smatra da se djeca bolje osjećaju kada nešto rade. Podudaraju se podaci o samostalnosti djece i uz podijeljeno mišljenje govore slijedeće: 58% roditelja smatra da im je dijete nesamostalno ali da bi se situacija izmijenila kada bi se ono više trudilo. Tu je prisutan optimističan stav ali je inicijativa stavljena na samo dijete, odnosno rehabilitant je taj koji bi se trebao više truditi, a ne biti „lijen i nezainteresiran“. Očito je da spomenuta grupa roditelja ne poznaje pravo stanje, sposobnosti i mogućnosti svoga djeteta i u tom smislu treba započeti stručni rad s njima.

Druga polovina ispitanika (roditelja) ima negativan stav i smatrajući svoje dijete nesposobnim i nesamostalnim, predstavlja grupu koja također ne poznaje pravo stanje i sposobnosti populacije retardiranih te njihov pesimistički

stav zahtijeva poseban stručni rad i uvođenje u problematiku.

Unatoč negativnoj procjeni samostalnosti svog djeteta, većina roditelja ostavlja djecu samu kod kuće i nastoji ih osposobiti za samostalno korištenje sredstava javnog prijevoza.

Malo veći problem u radu s roditeljima bit će prisutan kod one manje grupe (30%) gdje je prisutna socijalna izolacija, odnosno gdje se javlja stid zbog nastale situacije, prouzrokovane postupcima okoline i negativnim iskustvima iz kontakta s drugim licima.

U lepezi aktivnosti kojima se rehabilitanti bave u svoje slobodno vrijeme najprisutnije su:

- pomoć u kući i oko kuće 57%
- slušanje glazbe 52%
- gledanje TV programa 38%
- posjete, šetnje i sl. 29%
- igra 19% itd.

Ostale aktivnosti pojavljuju se u manjem broju pa ih nismo posebno izdvajali.

Vidljivo je iz navedenoga da je pasivni oblik provođenja slobodnog vremena zastupljeniji od aktivnog. Taj potonji je prisutan jedino u kućanskim poslovima, što nedvojbeno ukazuje na činjenicu da one aktivnosti kojima rehabilitanti direktno pomažu roditeljima i gdje su ovi dovoljno motivirani da osposobe svoje dijete za njihovo obavljanje ne predstavljaju teškoću i da je populacija mentalno retardiranih u mogućnosti postići zadovoljavajući nivo funkcioniranja. To nam govori da je uloga roditelja od velike važnosti, ali je potrebno iznaći načine da se oni orijentiraju i na ostale mogućnosti, odnosno aktivnosti koje su dostupne njihovoj djeci.

Zanimljiv je podatak da se igra, kao oblik provođenja slobodnog vremena, pojavljuje u vrlo malom broju slučajeva.

Pogledajmo tablicu 9, koja pokazuje koja su sve sredstva dostupna rehabilitantima i u kojoj ih mjeri oni koriste:

Tablica 9

Korištenje dostupnih sredstava u slobodno vrijeme

Dostupna sredstva	Učestalost korištenja			
	Nikada	Ponekad	Često	UKUPNO
Čovječe, ne ljuti se	7	12	9	28
Lopta	7	10	5	22
Saonice	7	7	5	21
Flomasteri	6	9	6	21
Badminton	5	11	2	18
Karte	4	10	2	16
Domino	4	5	5	14
Vodene boje	7	5	2	14
Knjige za oslikavanje	6	5	3	14

Ostala sredstva se pojavljuju u manjoj mjeri pa nisu uzeta u obzir kod interpretacije.

Uzorak pomanjkanja igre, kao oblika provođenja slobodnog vremena, nije dakle oskudica u sredstvima već rijetka upotreba. Treba dakle preko roditelja povećati učestalost igara kao oblika aktivnosti, jer je nepotrebno isticati odgojno-obrazovnu snagu igre, pogotovo kada se radi o populaciji umjereno mentalno retardiranih.

Razmotrimo, dalje, s kim se djeca ispitanika (rehabilitanti) druže u svoje slobodno vrijeme.

Njih 52% druži se s neoštećenom mladom djecom što, u poređenju s prethodnim podacima u igri, ukazuje da se to druženje svodi ili na čuvanje ili na pasivno promatranje. 35% se druži sa svojim

vršnjacima, 16% s neoštećenim vršnjacima itd. Ti nas podaci navode na zaključak da rehabilitanti nisu umnogome prihvaćeni od strane neoštećenih vršnjaka, da se oni bolje osjećaju u društvu neoštećene mlade djece (što je i razumljivo s obzirom na njihovu mentalnu dob), ukoliko se tu ne radi o mladoj braći što iz upitnika nije vidljivo. Nameće se i misao da je izbor društva spontan, a ne usmjeren od strane roditelja pa i tom momentu treba posvetiti pažnju.

Analizirajući vrijeme koje majka, otac ili ostali članovi porodice provode sa svojim mentalno retardiranim članom u toku tjedna, može se utvrditi da je majka gotovo uvijek prisutna, dok se očevi ne pojavljuju u 27% slučajeva. Tamo gdje su prisutni i majka i otac (18), u 50% slučajeva majka provodi više vremena s djetetom. Primjetna je prilično mala prisutnost drugih osoba (svega u 7 slučajeva).

To vrijeme roditelji provode sa svojom djecom u kući preko već spomenutih aktivnosti ili izvan kuće, i to: u posjet rodbini 87%, zoološkom vrtu 64% i cirkuskim predstavama 52%. Tu su još posjete kino-predstavama, izleti, šetnje i sl. Posjeti sportskim priredbama ili kulturno-zabavnim manifestacijama dosta su rijetki, što možemo tumačiti mogućnostima ili afinitetima samih roditelja. Godišnji odmor provodi 80% roditelja zajedno sa svojom djecom, od toga 75% kod kuće.

5. ZAKLJUČAK

Stavovi roditelja u odnosu na procjenu sposobnosti svoga mentalno retardiranog djeteta, te određivanja sadržaja i oblika provođenja slobodnog vremena pod utjecajem su kako obrazovnog tako i ekonomskog statusa porodice. U procjeni sposobnosti svoga djeteta većina roditelja je nerealna, što između ostalog utječe na izbor sadržaja provođenja slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardiranih zastupljeniji od aktivnog. Aktivni dio provođenja slobodnog vremena odnosi se gotovo isključivo na obavljanje kućanskih poslova, dok se pasivni oblik javlja prvenstveno u vidu gledanja televizije i slušanja glazbe. Kako je u većini slučajeva socioekonomski status porodica ispitanika prosječan ili ispod prosjeka, može se pretpostaviti da bi s višim socioekonomskim statusom sadržaji i oblici provođenja slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardirane omladine u okviru porodice bili raznovrsniji.

Dobiveni rezultati nadalje ukazuju na činjenicu da postoje izvjesne razlike u provođenju slobodnog vremena s obzirom na spol ispitanika, koje se prvenstveno odnose na pomoć u kući.

Iz analize rezultata dobivenih Upitnikom za roditelje i Skalom socijalne zrelosti vidljivo je da su u procjeni sposobnosti svoga mentalno retardiranog djeteta roditelji nerealni s tendencijom prema prezaštićivanju i potcjenjivanju sposobnosti. Nerealnost u procjeni sposobnosti djeteta vidljiva je također iz rezultata dobivenih Listom za procjenu ponašanja. Procjenjujući ponašanje ispitanika kroz četiri kategorije odnosa pojedinca prema svojoj ličnosti i okolini, utvrđeno je da se ona ponašanja koja su pod utjecajem stručnog tretmana manifestiraju u pozitivnoj formi, dok u ostalim oblicima ponašanja koja su vezana za pojavu mentalne retardacije i imaju organsku osnovu, ispitanici pokazuju odstupanja. Nadalje, umjereno i teže mentalno retardirana omladina u poznatim situacijama i manifestiranim oblicima ponašanja ne odstupa bitno od prosjeka, dok su uočljive poteškoće javljaju u manje poznatim ili nepoznatim situacijama. Uspoređujući odgovore stručnjaka i roditelja na Listi za procjenu ponašanja, utvrđene su značajne razlike između odgovora roditelja i stručnjaka. U procjeni ponašanja umjereno i teže mentalno retardirane omladine defektolozi su realniji od roditelja kod kojih dolazi do izražaja stav prezaštićivanja i potcjenjivanja sposobnosti.

Sumirajući dobivene rezultate, može se utvrditi da su oblici i sadržaji provođenja slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardirane omladine nezadovoljavajući. Iako se roditelji svjesni tog problema, oni zbog nedovoljne upućenosti, ograničenih materijalnih mogućnosti te tendencije prema socijalnoj izolaciji nisu u stanju da slobodno vrijeme mentalno retardirane omladine organiziraju na smisleniji način.

Očito je dakle da je u organiziranju slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardirane omladine i odraslih nužna veća aktivnost stručnih institucija.

Ona mora biti usmjerena kako na educiranje roditelja za svrsishodniju organizaciju slobodnog vremena u okviru porodice, tako i stvaranju posebnih organizacijskih oblika provođenja slobodnog vremena izvan porodice. Sistematično osposobljavanje umjereno i teže mentalno retardirane omladine za svrsishodno provođenje slobodnog vremena obuhvaća nekoliko faza:

– prva faza pretpostavlja nesamostalnost djeteta te potrebu stručnog vođenja u odgojno-obrazovnoj ustanovi i porodici, što znači razvijanje sposobnosti, vještina, navika i interesa kod umjereno i teže mentalno retardirane djece i omladine za svrsishodno pro-

vođenje slobodnog vremena, a isto tako osposobljavanje porodice za efikasnije djelovanje u tom smislu;

– druga faza organiziranog provođenja slobodnog vremena umjereno i teže mentalno retardirane omladine pretpostavlja već određenu samostalnost tih osoba i mogućnost uspostavljanja širih socijalnih kontakata;

– treća faza uključuje slobodan izbor aktivnosti koje se provode u slobodno vrijeme iz redovnih oblika provođenja slobodnog vremena u skladu s individualnim interesima i sposobnostima te objektivnim mogućnostima uključivanja u redovne oblike.

L i t e r a t u r a :

1. Todorović i suradnici: Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima, izd.kriminološki institut, Beograd, 1966.
2. M.Petrović: Vrednosne orijentacije delikvenata, Psihološka istraživanja, 1976.
3. J.Berger; Psihodijagnostika, Beograd, 1974.
4. B.Petz: Osnove statističke metode, Zagreb, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1970.
5. S.Bras: Projektivni test nezavršenih rečenica - NS, Priručnik, Ljubljana, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, 1974.

THE ANALYSIS OF LEISURE TIME REALIZATION WITH MODERATELY AND SEVERELY MENTALLY RETARDED YOUTH AND ADULTS

Summary

The leisure time and its realization represent an important part of human life and therefore its organisation and expert conducting should be more improved especially when we deal with the population of moderately and severely mentally retarded persons.

This paper was ment to show the present condition in leisure time realization with 31 subjects else persons under treatment in the Rehabilitation Centre „Zagreb“ - Zagreb and to determine the possible dependance on the socio-economical state of a family, parents' attitudes and whether there is a difference between sexes.

5 measuring instruments were used for this purpose.

The results showed that:

- socio-economical state of families is on the average or below average so it is supposed that the possibility of more varied leisure time realization is diminished because of that
- parents inadequately evaluate their children's abilities with the tendency towards overprotecting and underestimating and their attitudes differ from the attitudes of experts working with such a population
- the active part of leisure time realization mostly relates to the household help and passive one to watching TV and listening the radio, from which the differences between sexes follow
- a game is a negligible part of a leisure time realization although toys are not scarce in families

Our conclusion is that greater involvement of competent institutions and wider social community is necessary in organizing the leisure time with moderately and severely mentally retarded persons.